

Krúdy Gyula

A húszas-harmincas évek fordulóján, már a leselkedő halál előtt, Krúdy Gyula utolsó alkotó korszaka olyan, mint a Boden-tó: ott három ország találkozik a tó vizénél. Ausztria, Svájc, Németország – Krúdy írásainak térképén ezekben az években három novellabős szorul egymás mellé, három Krúdy teremtette alkot: a »KÜLÖNC«, a »NAGY EVÉSEK HŐSE«, s a »HALÁL ELŐL BUJDOSÓK«, névtelen riadalmakkal a mellkasukban.

Talán a különc figuráját formálgatta Krúdy a legszívesebben, tíz meg száz változatát már az ifjúság éveiben. Különc De Ronch kapitány is, az tró anyai nagyapja, aki nagyon szerette a női titkokat kifürkészni. Különc a vörös postakocsin utazó Alvinczi Eduárd (de genere Gut-Keled) cs. és kir. kamarás, Krúdy leghíresebb különc. Rezeda Kázmér szerkesztő úr is különc, ő lesz a negyvenedik esztendeje közeledtével buddhista, miután egy zúzmarás tavaszi éjszakán visszaadta a női esküvéseket a tűznek. S külön rangja van a különcök között Pistorinak, aki megjárta a másvilágot, de sohasem beszélt az ott töltött időről.

Az utolsó novellák különcei még bogarasabbak és jóval szomorúbbak. Elvész egy rugó a szívekből. A kielégülni nem tudás hősei. Tág szobákban a reménytelenség a hálótársuk, szűk ágyuk a félelem. Legtöbbször beteg vidéki uraságok. Az élet csak látszatként történik velük.

Hát a Nagyevők? Ők sem sokkal vidámabbak. A halál előtt élnek ezek az emberek, s mielőtt meghalnának, még egyszer jóllaknak. Egyik kései novellabőse »KIS BÁNAT«-nak nevezi pohár borát, s ugyanő, miközben elgondolkozva hajlik a tisztuló tányérok és tálkák fölé, mintha életének múlt idejét kezdené közelebről és közelebről látni, a jelen idő semmivé válik körülötte. Egy másik hőse, Privát úr, „boldog Vendeliknek” nevezi mindazokat, akik rajta kívül még ezen a földkerekségen élnek, ugyanis az a véleménye a világ beosztásáról, hogy abban mindenki boldogabb, megelégedettebb, vidámabb, mint ő, mert gonoszabb, közönségesebb, jellemtelenebb, hazugabb – még enni is tudnak. Torz boldogságkeresés a nagyevők boldogsága, csupa elkapott, továbbnyújtott pillanat.

Mégis azok a Krúdy-bősök dideregnek a legjobban, akik az utolsó években születnek fantáziája ferde síkjain. A Réműlet világa ez, kísértet-világ,

a delírium légnyomásváltásaiban. A haláltól elfordított fejjel járnak. Megváltásuk csupán annyi: „Álomba akarok menni. Se élni, se halni. Csak mindig álmodni.” De álmaikban sem tudnak megszabadulni a megnevezhetetlen Rémtől. Ebbe a magát megadó közösségbe olvadt be a megöregedett Szindbád is, a szerelem és nosztalgia hajdanvolt Kalandora.

Krúdy kései remeklésében a Mustármag-novellában együtt van mind a három elem: egy személyben a KÜLÖNC, aki betegségeket vásárol – a NAGY-ÉVŐ, akinek különböző ízek rengetege a világ – s végül a halál elől bujdosó BOLDOGTALAN, aki elveszejti magát, s még egy felséges paradicsomlevessel sem lehet visszacsalogatni az életbe.

„Egy varázsló jár az ablak alatt” – írja Krúdy alcímként kísérteties novellájára – a »ZÖLD ÁSZ«-ra (ez is búcsúzó novella). Ezekben az élet-álom novellákban volt a legszomorúbb varázsló. Vörösmarty utolsó, befejezetlen versére emlékeztet a reményevesztett, megöregedett Krúdy:

Fogytán van a napod
Fogytán van szerencséd,
Ha volna is, minek?
Nincs above tennéd.
Véred megsűrűdött
Agyvelőd kiapadt,
Fáradt vállaidról
Vén gunyád leszakadt.
Fogytán van erszényed,
Fogytán van a borod,
Szegény magyar költő,
Mire virradsz te még?

Amire utolsó novellabősei.